

يارمەتيدان و فيرکردنى مىندالان لە بارەى بەهەى ژىنگە

مىندالان لە سروشتە بنچىنەيەكەى خۆياندا خواستى پرسىيارکردن و زانين لە بارەى سروشتە جوانەكەى دەورووبەريان ھەيە، چيژ لە پرسىيارکردن و گفتوگۆکردن لەبارەى شتەکانى دەورووبەريان دەبينن، بەھۆى بىر و ھۆشە خاوەن پرسىيارىيەكەيانەو بە پەرۆش بۇ زانينى ئەوھى بۇ چى شتەکان بەو جۆرەن كەھەن؟! زۆر پرسىيار لە شتەکانى دەورووبەريان دەكەن، لە پياسەيەك لەگەڵ مىندالاندا دەكریت گويماں لە ھەندىك پرسىيار بىت، وەك: دەمەويت بزانم چى لە ژيەر بەردەكاندا ھەيە؟ ئەو باندەيە چى دەخوات؟ ئەو گۆلە بۇنى ھەيە؟ بۆن دەكات؟ ميروولەكان بۆچى شەردەكەن؟

تەمەنى مىندالى كاتى ھاندان و پەرورەدە كردنيەتى بە بايەخدان بەسروشەت و ژىنگە. بەتيكەلگەردن و بە بەرنامەكەردنى پەرورەدەى ژىنگەيى لەگەڵ سيستەمى پەرورەدەدا، مامۇستاكان دەتوانن يارمەتى مىندالەكان بەدەن بۇ دۆزىنەوھى وەلامى زۆرىك لە پرسىيارەكانيان، دەتوانن گەشە بە: بىر و ھۆشە خاوەن پرسىيارەكەيان و پەرۆشى و بەدواداچونەكە يان بەدەن.

ليڤەدا ئوميدەكە ئەوھەيە ئەو مىندالانەى ئەزموونى پەرورەدەى ژىنگەييان بينيوە، تيڤوانينى ئەريڤان دەبى بۇ خۆيان و سروشتى ژيان و زەوى، لەبەر ئەوھى ئيمە رۆبەرپوى تەنگ و چەلەمەى ژىنگەيى دەبينەو، خويىندنى ژىنگە بوو بە گرنگترين بابەت لەئەمەرۆدا. لەبەر ئەوھى خويىندنى بابەتى ژىنگەيى: باسى ژىنگە و زىندەوهرەكانە، ئامانجى بابەتەكە ناساندنى مىندالەكانە بەشتە زىندووھەكان و پشتگيرى كردنى سيفەتە زانستخوازى و بەدواداچونىيەكەيان دەكات بۇ تيگەيانەنديان. مەبەستەكە ھاندانى بايەخى ھەمەجۆريە، جوانيە، شاديە، ژيانى سروشتيە و تيگەيشتنىكە لە گرنكى پەيوەندى بەيەكەو بەستراوى شتە زىندووھەكان. بابەتەكان: كەش و ھەوا و ئاو و شاخەكان و بەردەكان و ئەستىڤەكان، دەكریت كۆمەلە بابەتيك بن لەو بابەتانەى بخريڤە پەيڤەو و بەرنامەى خويىندەو.

بەھاي پەرورەدى ژىنگەيى لە چىدايە؟

مامۇستاو شارەزايانى سىروشت ئەم (۵) پىنج لايەنەي خوارەوھيان دىارى كىرووھ كە پىشتىگىرى بەھاي پەرورەدى ژىنگەيى دەكەت لە گەشەپىداني مىندالان:

۱. پەرورەدى ژىنگەيى ئەزمونىكى گىرنگە و يارمەتى مىندال دەدات بۇ ھەست كىردىكى ژىرانە بە جىھانەكەيان، بۇئەھەي بىرى بەھاي ژىنگە لەلەي مىندالان گەلەلە بىرەيت، پىويستە بەرنامە رېژ بىرەيت بە زۆر دوبارەكردنەو و پىداني ھەل جىاواز بۇماوھى سالانىكى زۆر، كاتيان پىويستە بۇ ئەزمونىكردن، گەران و گەتوگۇگۇردن و بەكردارى كىردنى زانىارىيان بۇ ئەھەي باشتى تىيگەن.
۲. گەران و تىپرامانى ژىنگەيى چەندىن ھەل بەمىندال دەدات، كە سنورەكانى رەگەز و زمان تىدەپەپىنەيت. مىندالان دەتوانى بىن و شانازى بەجوانى و دىلپىنى و ئەزمونە باوھەكانى ژىنگەكەيان بىكەن بەبى گۇيدانە جىاوازي شوپىنى ژيانىان، دەتوانى لە بارەي روداوە پەيوەندىدارەكانى دەوروبەريان فېرەبىن.
۳. ئەزمون لەگەل ژىنگە دەتوانى ناوھەپۇكى ژيانى راستەقىنە بە پەرتوكى ژىنگەيى مىندالان بەدا، ھەروەك سەرجەم چالاكەكانى دىكە. پەرتوكەكانى مىندالان و چالاكەكانى ناو پۇل بەزۇرى تىشك دەخەنە سەر: گيانلەبەرە مالىيەكان، گيانلەبەرە كىلگەبىيەكان و گيانلەبەرە كىويەكان. لەبەر ئەو ئەزمون لەگەل ژىنگە، يارمەتى بەھىزكردنى بىرۆكەكانى مىندالان دەدات و سنوورى فېرەبەنەكەيان فراوانىر دەكەت.
۴. ئەزمون لەگەل ژىنگە يارمەتى ھاندانى سىروشتە زانىن خوازيەكەي مىندالان دەدات بۇ جىھانەكەيان.
۵. ئەزمونى ژىنگەيى وا لە مىندالان دەكەت رېز لەشتە زىندووەكان بگىرن، مىندالانىك كەشتە زىندووەكان دەنرخىن و لە گىرنگى پەيوەندى نىوانىان تىدەگەن، كەمتر تواناي ئەزىەتدان وشىواندىيان دەبى.

ئامانجەكانى پەرورەدى ژىنگەيى چىن؟

كاتىك بەرنامە بۇپەرورەدى ژىنگەيى دا دەنرىت، دەبىت مامۇستا پرسىار لە خۇي بكا: ئامانجەكانى من چىن؟ دەمەوئىت مىندالەكان چى بەدەستبەيىن لە پىرۆسەي پەرورەدى ژىنگەيىدا؟ چۆن ئەو پەيرەو ھەموو يان زۆرىك لەلايەنە پەيوەندىدار ھەكانى پەيوەندىدار بەبابەتەكەوھە بگىرەتە خۇ؟ دىارىكردنى ھەندىك ئامانجى فراوان پىويستە، چۆنكە مامۇستا دەبى بىرەكەتەوھ، كە دەيەوئىت چ شتىك فېرى مىندالەكان بكا؟

ھەندىك لەو ئامانجانە بۇ پەرورەدى ژىنگەيى:

۱. رېزگرتن و نىرخاندنى ھەموو جۆرەكانى سىروشت.
۲. تىگەيشتىيان لە پەيوەندى نىوان مەروۇف و شوپىنى ژيانى.
۳. فېرەبونى ھۆكارەكان، كە دەتوانرىت بەكار بەيىنرىن لە بىرەكردنەو و تىپرامانە ژىرانەبىيەكان.
۴. بۇ ئەھەي چاوكراوھتر بن بۇ ژىنگە.
۵. بەكارھىنانى ھەستەكانىيان لە بەدەستبەيىنانى زانىارى ژىنگەيى و تىگەيشتىن لىيان.
۶. پرسىارىكردن، گەران و گۇرپىنەوھ، دۇزىنەوھ و بەسەربىردنى كاتى خۇش.

۷. نىرخاندنى جوانى سىروشت.

۸. فىربونى وريايى ژىنگەيى لەكاتى پىويستىدا.

مامۇستاكەن دەتوانن چى بىكەن؟

زانراۋە كە مىندالان باشىرىن شىۋازى فىربونىيان، لەڭگەي پەيۋەندىكىردى راسىتەوخۇ لەگەل ژىنگەكەيان و بە كىردارىكىردى زانىيارىيەكانە، بەھەبۇنى ھەلى زىاتىر بۇ ئەنجامدانى. مامۇستاكەن بۇيان دەرگەۋتوۋ بەرنامە رېژىكىردى مىندالان لەم پىرۋژىيەدا، ئەۋەي كە زۇر سەرنىجىيان رادەكىشى راسىتەخۇ جىھانە سىروشتىيەكەي دەۋرۋەريانە. لە بۇنىكىردى گولېك، دەستدان لە كىرمىك، تامكىردى توتىركىك، بىستىنى ئاۋازى خۇشى بالىندەكان، بىنىنى پەپولەيەك، ھەستكىردن بە با و باران، مىندالان ھەمۇو ھەستەكانىيان بەكاردەھىنن.

بۇ تىگەشىتن لە سىروشت، بۇ ئەۋەي پەروەردەي ژىنگەيى واتادار بى، دەبىت گىرىگى و بايەخى سىروشت و ژىنگە لە مامۇستاكەندا رەنگىداتەۋە، بەجۇرىك بەتەۋاۋى باۋەر بەمىندالان بەيىن كە گىرىگى بە ژىنگە بىدەن، چۈنكە تىپروانىنى مامۇستا زۇر گىرىگە.

دەكرىت ئەۋ مامۇستايانەي كەمىر مەنەيان بەخۇيان ھەيە، دان بە كەمى زانستەكەيان لە بۈرەبەكەن و ھەۋلى ۋەگىرتىنى زانىيارى بىدەن لە سەرخاۋە جىاۋازەكانەۋە، چۈنكە تاۋەكو زانىيارىت زىاتىر بىت لە بابەتەكە، مەنە بەخۇبۋونت زىاتىر دەبىت لە كاتى بەخىشەۋەي زانستەكە. مامۇستاكەن دەتوانن پەرتۈكە گىرىگەكانى پەپىرەۋى پەروەردەي ژىنگەيى تاۋتۋى بىكەن، بۇ گەشەپىدانى مىندالان، بىرۈكەكانىيان ھاۋبەش بىكەن و تاۋتۋىيان بىكەن لەگەل دەستەي راپۋىزكاران، ئەگەر بىكرىت پەيۋەندى لەگەل شارەزىيان و زانكۇكاندا دروست بىكەن. مامۇستاكەن دەتوانن لەگەل مىندالەكان گۈيىگىرگى و قىسە لەسەر وىستەكانى مىندالان بىكەن، چى بە مىندالەكان دەبەخىش؟ بىر لەچى دەكەنەۋە؟ بەدۋاۋى چى دا دەگەرپىن و گىتۈگۈي دەكەن؟ لەچى دەپىرسن؟ دەتوانن لەگەل كەسۈكارى مىندالەكان ئەم بابەتەنە باس بىكەن، و پىيان بلىن ئەۋان بۇ بابەت و سەرخاۋەي ژىنگەيى دەگەرپىن.

بۇم دەرگەۋتوۋ زۇرىك لە دايكان و باۋكان بايەخىكى زۇر بە بابەتى ژىنگەيى دەدەن و ھەزدەكەن زانىيارى و سەرخاۋە ژىنگەيىيەكانىيان لەگەل مىندالەكانىيان ھاۋبەشى پى بىكەن. لەگەل ئەۋەشدا ئەۋ مامۇستايانەي ئەزمۈۋى ژىنگەيىيان كەمىرە دەبى زىاتىر كار لەسەر بەرەۋ پىش بىردى سەرخاۋە و چالاكىيە بەرنامە رېژىكرادەكان بىكا، و پىويست نىيە لە ھەمۇو بابەتىكى ژىنگەيى پىرۋفىسۋرىن، يان ۋا بىرىكەنەۋە كە دەبى ۋەلامى ھەمۇو پىرسىيارىكى قوتابىيەكان بزانن.

قۇناغى فىربۋون ئەۋ كاتە دەست پىدەكا، كاتى مامۇستاكە بلى: (دلىيا نىم لە ۋەلامەكە، بەلام با بىروانىن، بزانن دەتوانن چى بىكەين بۇ دۇزىنەۋەي)، ئەم رىگايە مەنەنە لاي مامۇستا دروست دەكا، كە خۇشى فىربۋون و ئالۋگۈركىردى زانىيارىيەكان ھاۋبەشى پى دەكەن. مامۇستاكەن پىويستە كات بىدەن بە ئەزمۈن كىردى جىھانە سىروشتىيەكە، بۇ دروستكىردى يان زىادكىردى باۋەر و مەنەنە بە خۇيان.

مامۇستاكان چۆن و چى بەكاربەينىن وەك بنچىنە بۇفېركردىنى قوتابىەكان

دەتوانىن ئەو ژىنگەيە مىندالەكان تىيدا دەژىن و بەركەوتىنى راستەخۇيان لەگەلدا ھەيە بەكارى بەينىن، گەشە بەو چالاكىانە بدەن كە راستەخۇ پەيوەندىان بەژيانى مىندالانەو ھەيە، چۈنكە مىندالان زياتر بەجىھانە تايبەتيە سادەكەى خۇيان كاريگەردەين، زووتر تىدەگەن و دووبارەى دەكەنەو.

گيانلەبەر و رۈك دەكرىت بەينىنە ناو پۇلى خويىندەو، ئەو شوينەى كە گرنگى پىدەدەن. بۇ نموونە: مىنداللىك ھەندىك بەچكە بۇقى ھىنابو كە لە نزيك گۆمەكە گرتبۇنى، ھاپۇلەكانى ھەمويان بەھۆيەو سەرقال بون، خواردىيان پى دەدان و چاودىرى گۆرانە دەرەكەوتەكانىان دەكرد، و تاوتويىيان دەكرد. دواتر بۇ دروستكردىن و بەھىزكردىنى پەيوەندى لەگەل جىھانى ژىنگە، پلانى گەشتىكىمان دانا بۇ گەرانەندەو بۇقەكان بۇ گۆمەكە، جا ھەريەكە و بەشتىك سەرسام بوو، ھەندىكىان بە ئاوى گۆمەكە، كە لە سەتلىكدا ھىنايانەو بۇ قوتابخانە، بۇ ئەوشوينەى رۈكەكان تىيدا گەشە دەكەن، ھەندىكىان شاد بوون بە ھەلگىرپانەو بەرد و پارچە دارەكان، بۇ زانىنى ئەوئى ناخۇ چى لە ژىر ئەمانەدا ھەبىت.

جاريكى تر ھەندىك كرمى ئاورىشىمى و گەلەى درەختى توم ھىنابويە پۇلەو، پىكھاتە و چۆنيەتى گەشە و ژيانىمان رۈن دەكردەو، نەك ھەرمىندالەكان بەلگو دايك و باوكىشيان كەوتبۇنە ژىر كاريگەريەو، تەنانەت دايكى يەكلىك لە قوتابىەكان ھەندىك نموونەى ھىنا و بەشدارى كرد لەگەلماندا و يارمەتيدان لە زياتر رۈنكردەو بابەتەكە، ھەستىكى خۇشى بە ئىمە و مىندالەكانىش بەخشى.

ھەريەك لە مىندالەكان ھەوليانەدا ئەو بابەتە سروشتيانە بەينە قوتابخانە، كە خۇيان ھەزيان لىيە يان خىزانەكانىان كارى تىدا دەكەن، بۇ نموونە: خىزانەكانىان سەوزەيان دەرواند يان ميوەكان، نەمام يان ھەر درەختىكى بەردار و بى بەر، ئەوان ھىنايان و ئىمە رۈاندەمان، ئىدى قوتابىەكان خۇيان بەرپرسىيارىتيان ھەلدەگرت و چاودىرى باخەكەيان دەكرد. لە كاتى پىگەيشتن و لىكردەو بەرھەمى درەختەكان دايك و باوكەكانىشمان بانگەيشتكر، ئىمە و قوتابىەكان و خىزانەكانىان بە يەكەو ميوەكانمان خوارد، ئەمە جگە لە لايەنى ژىنگەيى، نزيكەيەتى لە نيوان مامۇستا و قوتابى و خىزانەكانىان پەيدا دەكا، ئەوئى خزمەتلىكى گەورەى پەرورەدەيى و زانستىش دەگەيەنىت.

دواى ئەم ئەزمۇنە شىرىنە ئىمە ھەر بەردەوام بووين، لە تىروانين و ورد بونەو لە شىۋازە جياوازەكانى بەرھەمەيىنانى رۈكەكان، ھەندىك لە گزۈگىاى جياوازمان لە قوتابخانەكە گەشەپىدا و باسما لە چۆنىتى بەكارھىنايان دەكرد لە خواردنەكانمان دا، سەربارى ئەو ھەندىك رۈك و گوللى ئىنجانەشمان ھىنا كە مىندالەكان لە شوينىكى تايبەت بە خۇيان، تەنھا خۇيان گرنگيان پىدەبوون بە ئاودان و پىكخستىيان، كىرمانەو بەبابەتى وانەيەك و چالاكىەك بۇ خۇيان.

كە بايەخدانى قوتابىەكان بۇ پەرورەدەى ژىنگەيى دەستى بە گەشەكردىن كرد، بىپارماندا گەشتىك بكەين بە دەورووبەرى قوتابخانەكەماندا بۇ گەران و وردبۇنەو ژىنگەيى، لە كاتىكدا كە شوينى قوتابخانەكە دەكەوتە شارپىكى گەورەو، گەشتى پىادەيى زۆرمان كرد، قوتابىەكان سەرسام بوون بە دۆزىنەو ھەندىك لە گولەكان و گزۈگىاى قەراغ رىگەكە، پەپولەكان، مېشولەكانى دەورى ئاودەكان، ھەنگەكان، مېرولەكان، كرمەكان و جالجالۋكەش. لە ئەنجامى ئەم گەشتەدا يەكلىك لە قوتابىەكان قەفەزەكەى خۇى ھىنا بۇ قوتابخانە بۇ نىشاندىنى بە ھاورپىكانى، ھەندىك مېشولە تايبەتى تىدا بوو كە خۇى ھەزى لى بوون، لەگەل ھەندىك گزۈگىا، بۇ زانىارى زياتر و سوودى قوتابىەكان، مېروناسىكىمان بانگەيشتى قوتابخانە كرد، بۇ قەسەكردىن و رۈنكردەو زياتر لە سەر كاردەكەى، ئەمىش ھەندىك لە مېشولەكانى خۇى ھىنابو قسەى لەسەر بەشىك لە سىفەت و لىكچوون و

جياوازيەكانيان كىرد، لە كۆتايىشدا مېشولەكانى خۇي بە قوتابخانەكەمان بەخشى، و زۆرئىك لە قوتابىيەكان بەردەوام چيژيان دەبىنى لە سەيركردنى مېشولەكان لەرپى ھاوئىنەى گەورەكەرەو.

ئامانجى من ئەو بوو كە نيشانى قوتابىيەكان بەدەم لە شارستانىيەت و شارە گەورەكانىشدا دەتوانرئىت، بايەخ بە سروشت و ژىنگە بەردى. لەمە بەدواوئە ئىدى مىندالەكان ھاندرايوون بە بەكارھيئانى ھەموو ھەستەكانيان بۆتئىبىنىكردن و گەپان و پىرسىاركردن و رېزگرتن لە ژىنگەى دەورو و بەريان.

كاتئىكىش گوازارامەو بۇ قوتابخانەى لادىيەك سەرەتا ھەولەدا لە بارەى شوئىنەكە و ئارەزوئە مىندالەكانەو زانىارى كۆبەكەمەو. بۇ نمونە لەم ھەولەدا بۆم دەركەوت مىندالەكانى ئەم قوتابخانەىيە زياتر بە گيانلەبەرە گەورەكان سەرسام و كاريگەرن، گيانلەبەرەنى وەك: ئاسك، ورج و بزنى كيوى، ئەمەش بەو ھۆكارەى شوئىنى ژيانيان لە نزيك دارستانەكان بوو، ئەو جۆرە گيانلەبەرەنە زياتر لە دەورو بەريان بوون.

بەم ھۆيەو بۇ سوودى خۆم و مىندالەكانىش دايكى يەكئىك لەقوتابىيەكانم بانگھيشتكرد، خۇي زىندەوەرزانى خوئىندبوو (زانىارى زۆرى لەسەر ئازەلە كيويەكان ھەبوو) بۇ قسەكردن لەسەر گيانلەبەرەن، چى دەخۆن و چۆن دەخەون، چونكە ئەو ئەو بابەتانە بوون كە سەرنجى مىندالەكانيان راكيشابوو. گەشتيكمەن بە مىندالەكان كىرد بۇ پشاندانى ئاسك و بزنى كيوى و گيانلەبەرەنى تر، سەردانى مۆزەخانەىيەكى نزيكى ئەو ناوچەىيەمان كىرد، بۇ پشانندانى ئەو ئازەلە گەورانەى لەوئى خرابوونەرەو.

چالاكىيەكان لەشار و لاديش تيشك دەخەنە سەر پەيوەندى نيوان جىھانى سروشتى دەورو بەرى مىندالەكان و ئەزموونى مىندالەكان و ژىنگە راستەوخۆكەى دەورو بەريان.

✓ پوختەى بابەتەكە:

تيكەلگىردنى پەرورەدى ژىنگەىي لەگەل پەپرەو و بەرنامەى خوئىند بۇ مامۇستا و قوتابيان، زۆر بىرۆكە لە خۆدەگرئىت، وەكو: جوان بىنى، رېز و گرنگيدان بە زەوى و پەيوەندى بەيەكەو بەسراوى مەرۇف و ژىنگەكەى (شوئىنى ژيانى).

كاتئىك جىھان قەرەبالغ تر و پىستىر بوو، كاتئىك ژيانى زۆرئىك لە گيانلەبەرەكان و پووەكەكان كەوتەتە ژيەر ھەرەشەى تىكچوون و لە ناوچوونەو، رۆلى ئىمە لە پاراستن يان تىكدانى زەوى دەكرئىت بەھيژ بەكرئىتەو، لە رېي خوئىندنى ژىنگەىيەو مىندالەكان فير دەبن، چۆن ئەوان كاريگەرى دەخەنە سەر ژىنگە و ژىنگەش چ كاريگەرىيەكى ھەيە لەسەر ئەوان. بەبونى ھەلى گەورە و جياواز بۇ ئەزموون كىردن و گەشتى ژىنگەىي، دەكرئى بىرۆكەى گرنگ و بەھادان بە ژىنگەكەى دەورو بەرىيەو گەلەلە بىيىت، بە ئومئىدىكى زۆرەو ئەم بىرۆكەى گرنگى و بەھايە گشتگر دەبئىت بۇ شوئىن وھالەتەكانى دىكەى ژيانىشى.